

УДК 349.422.2

І. В. Абрамова
аспірант
Державний агроекологічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

В статті розглядаються головні проблеми, пов'язані з розвитком сільськогосподарської кооперації. Особливий акцент зроблено на визначення ефективності державної підтримки кооперативних організацій.

Постановка проблеми

Наразі в Україні державна підтримка діяльності сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за допомогою комплексу урядових програм та заходів, спрямованих на зростання ефективності та доходності сільськогосподарського виробництва. З метою підтримки розвитку кооперативних організацій указами Президента України “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку” та “Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах” (2000 р.) були визначені основні економічні положення розвитку кооперативного руху в аграрному секторі економіки країни, що сприяло розширенню мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Згідно з Указом Президента України “Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку” (2002 р.) була затверджена Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003–2004 рр., яка визначила стан і проблеми становлення обслуговуючої кооперації у сільському господарстві, а також основні заходи щодо активізації розвитку кооперативного руху на селі.

Незважаючи на позитивні зрушення в державній політиці щодо сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів суб'єкти кооперативних відносин відчують незавершеність процесу формування інституційно-правової бази регулювання їх діяльності, особливо щодо антимонопольного регулювання, захисту прав власності, доступності інформації про ринкові ціни тощо. Найбільш невизначеними залишаються шляхи та засоби державної підтримки розвитку кооперативних організацій в аграрному секторі економіки. Невирішеними також є питання наукового, кадрового, інформаційного та консультативного забезпечення діяльності кооперативних організацій тощо.

Зазначені недоліки державного регулювання в цілому ускладнюють процес становлення кооперативних відносин в аграрному секторі економіки країни та спричиняють необхідність визначення ефективності державної підтримки розвитку кооперації.

Аналіз останніх досліджень

Системні дослідження з питань державного регулювання аграрного сектору економіки в цілому та кооперації зокрема знайшли відображення у працях відомого економіста-аграрника О. Могильного. Він вважає, що однією з головних функцій держави є створення сприятливого економічного середовища для сільськогосподарських товаровиробників [2, с. 137].

Проблеми розбудови ефективного державного управління сільським господарством є предметом дослідження нашого сучасника, академіка В. Юрчишина. На його думку, одним із найневідкладніших завдань законодавчої та виконавчої гілок державної влади в сучасних умовах повинно стати якомога швидше формування досконалішого державного управління аграрним сектором на основі нової за сутністю, соціальним і стратегічним спрямуванням, характером здійснення й, що найважливіше, за соціально-економічною результативністю державної аграрної політики та реальне забезпечення її ефективного здійснення [3, с. 6].

Проблеми ефективності державної підтримки агропромислового виробництва розглядала С. Іваницька. Вона зазначає, що фактичний стан справ з фінансуванням сільського господарства не забезпечує задекларований державою намір щодо здійснення пріоритетного розвитку сільського господарства [1, с. 116].

Отже, на сучасному етапі залишається відкритим питання ефективності державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації. Важливість його вирішення дає підстави стверджувати, що воно потребує проведення окремого дослідження.

Завдання та об'єкт дослідження. Завдання даного дослідження полягає у визначенні економічної та соціальної ефективності державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Об'єктом дослідження виступає процес державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації.

Результати дослідження

Ефективною державну підтримку можна вважати тоді, коли вона повною мірою спрямовується на задоволення економічних та соціальних інтересів сільськогосподарських товаровиробників. При цьому рівень економічної результативності діяльності суб'єктів господарювання завжди служить фінансовою базою для задоволення соціальних потреб. Виходячи з цього варто оцінювати як економічну, так і соціальну ефективність діяльності держави по відношенню до сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Економічна ефективність відображає віддачу від сукупності вкладених коштів. Зважаючи на обмеженість власних фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників, відносно низьку інвестиційну привабливість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів через відсутність прибуткової орієнтації та недоступність на сучасному етапі кредитів комерційних банків, саме держава мала б стати потужним інвестиційним джерелом діяльності кооперативних організацій. Водночас напрямами бюджетного фінансування у сільському господарстві впродовж 2003–2005 рр. залишалися: підтримка підприємств АПК та заставних операцій з зерном через механізм здешевлення кредитів; підтримка галузей тваринництва та рослинництва; державні програми селекції у тваринництві та рослинництві; заходи боротьби зі шкідниками і хворобами рослин; створення і забезпечення страхового запасу сортового і гібридного насіння тощо, проте грошових коштів на підтримку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів передбачено не було.

Фінансова підтримка підприємств АПК та заставних операцій з зерном через механізм здешевлення кредитів у 2003 р. становила 22,7 % щодо загального обсягу коштів, виділених сільському господарству – в 2004 р. – 9,7, а в 2005 р. – 6,9 %. У 2004–2005 рр. значна частина фінансових ресурсів бюджету була спрямована на фінансову підтримку виробництва продукції тваринництва та рослинництва – 239,5 та 619,5 млн. грн. відповідно. Фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення довгострокових кредитів здійснювалася у 2004 р. і склала 120 млн. грн., у 2003 та 2005 рр. такої підтримки сільськогосподарські підприємства не одержували.

Очевидно, що бюджетна політика за період, що аналізується, не сприяла реалізації проголошених урядом реформ та програм розвитку сільського господарства, а бюджетні кошти не були спрямовані на реалізацію визначених державою пріоритетів: проведення земельної реформи, реформи майнових відносин та підтримки новостворених агроформувань приватного типу – фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативних організацій тощо. Незважаючи на збільшення впродовж останніх років кількості приватних господарств фермерського типу обсяги виділених бюджетом коштів на їх розвиток щорічно зменшувалися. Так, у 2003 р. питома вага коштів, виділених на розвиток фермерських господарств у структурі витрат на сільське господарство, складала 2,1 %, у 2004 р. – 1,3 %, а у 2005 р. – 1,4 %.

Загальне фінансування потреб сільського господарства в середньому за 2003–2005 рр. не перевищувало 3 % видатків бюджету. Отже, відбулося порушення положень Закону України “Про стимулювання розвитку

сільського господарства на 2001–2004 рр.”, оскільки частка видатків Державного бюджету України сільськогосподарській галузі не досягла 5 %.

Незважаючи на необхідність бюджетного фінансування, воно є не єдиною умовою, здатною забезпечити ефективний розвиток обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки країни. В цьому контексті особливого значення набуває кредитна, податкова, антимонопольна політика уряду, інформаційно-консультаційне забезпечення та інші заходи органів державної влади, спрямовані на підтримку діяльності вітчизняних товаровиробників та їх кооперативних організацій.

Для оцінки ефективності вказаних заходів було проведене соціометричне опитування, респондентами якого стали керівники сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (табл.1). Згідно результатів опитування більшість респондентів (64 %) вважає правове поле регулювання кооперативних відносин в аграрному секторі економіки недосконалим та не здатним забезпечити ефективний розвиток кооперації; 50 % опитуваних схилилися до думки, що фінансово-кредитна політика уряду, щодо сільськогосподарських кооперативів, є неефективною.

Таблиця 1. Експертна оцінка ефективності державної підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Питання анкети	Варіанти відповіді, %		
	так	ні	важко відповісти
1. Чи вважаєте Ви достатньою нормативно-правову базу, що регулює кооперативні відносини в сільському господарстві?	14	64	22
2. Чи є фінансово-кредитна політика уряду ефективною щодо сільськогосподарських кооперативів?	14	50	36
3. Чи вважаєте Ви ефективною та справедливою податкову політику уряду щодо сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів?	14	79	7
4. Чи вважаєте Ви виправданою державну політику щодо взаємодії сільськогосподарської та кредитної кооперації?	7	72	21
5. Чи вважаєте Ви ефективною роботу органів державної влади в процесі формування інфраструктури аграрного ринку?	7	57	36

Найбільш болючим для керівників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів виявилось питання про податкову політику, яка здійснюється органами державної влади щодо їх кооперативних організацій. Більшість з них (79 %) розцінювали її як неефективну та

несправедливу. Недостатньою вважають респонденти і діяльність уряду щодо взаємодії сільськогосподарської та кредитної кооперації.

Отже, результати опитування надали можливість встановити, що більшість керівників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів не задоволені діяльністю органів державної влади, яка здійснюється по відношенню до їх кооперативних організацій. Тому логічно постало питання про те, які ж заходи з боку уряду можуть забезпечити найбільш стабільний та ефективний розвиток сільськогосподарських кооперативів. Більшість респондентів (93 %) вважали, що лише фінансова підтримка здатна позитивно вплинути на розвиток їх кооперативних організацій, 7 % опитуваних схилилися до думки, що такий вплив може забезпечити пільгове оподаткування. Показовим є те, що всі керівники сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (100 %) прийшли до висновку, що без цілеспрямованої та ефективної державної підтримки подальший розвиток їх кооперативних організацій буде практично неможливим.

Вивчаючи та оцінюючи економічну ефективність державної підтримки розвитку кооперації, потрібно враховувати і те, що кінцевою метою багатоаспектової економічної діяльності держави є неухильне зростання соціального добробуту її громадян. З огляду на це, варто зважати на соціальну ефективність державної підтримки розвитку кооперації. Щоправда, об'єктивне оцінювання соціальної ефективності наражається на істотні труднощі, оскільки і досі бракує науково обґрунтованої і загальновизнаної методики її визначення. Відтак допустимо спиратися на дещо інтуїтивне та емпіричне уявлення про принципи підходи щодо її оцінки.

Важливе практичне значення при вивченні ефективності соціальної підтримки розвитку кооперації має визначення рівня задоволення соціальних потреб членів кооперативів за рахунок коштів місцевого та державного бюджетів. До соціальних потреб членів кооперативів, які повинні задовольнятися за рахунок зазначених джерел, можна віднести: надання пільгових кредитів на будівництво чи придбання житла; регулювання вартості комунальних послуг; навчання у середніх та вищих навчальних закладах з виплатою стипендій; забезпечення належної охорони довкілля тощо. На жаль, на задоволення більшості з вищезазначених потреб членів кооперативних організацій коштів у державних бюджетах у 2003–2005 рр. передбачено не було.

Незважаючи на це члени сільськогосподарських кооперативів самотужки намагаються задовольняти власні соціальні потреби і здійснювати захист навколишнього природного середовища. Соціометричне опитування надало можливість виявити (табл. 2), що 56 % сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів свою соціальну діяльність спрямовують на поліпшення умов праці всіх категорій працівників: 13 % – на побутове обслуговування працівників і членів їх сімей, ще 13 % – на соціально-культурне обслуговування працівників; 18 % – на охорону здоров'я працівників. Будівництво об'єктів соціального

призначення на даному етапі розвитку кооперативні організації не здійснюють у зв'язку з обмеженістю власних фінансових ресурсів.

Таблиця 2. Експертна оцінка соціальної та екологічної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Питання анкети (можливі варіанти відповіді)	% до загальної кількості респондентів
1. Які соціальні функції виконує Ваш кооператив?	100
поліпшення умов праці всіх категорій працівників	56
побутове обслуговування працівників та членів їх сімей	13
соціально-культурне обслуговування працівників	13
охорона здоров'я працівників	18
будівництво об'єктів соціального призначення	-
2. Які заходи здійснює Ваш кооператив для захисту навколишнього природного середовища?	100
захист ґрунтів від ерозії	33
застосовує водозберігаючі технології	22
застосовує енергозберігаючі технології	17
застосовує маловідходні або безвідходні технології	11
працює без застосування гербіцидів та інших хімікатів	17

Щодо захисту навколишнього природного середовища, то діяльність більшості кооперативних організацій (33 %) спрямована на захист ґрунтів від ерозії, застосування водозберігаючих технологій (22 %), енергозберігаючих (17 %) та маловідходних або безвідходних (11 %) технологій. Респонденти (17 %) також стверджують, що їх обслуговуючі кооперативи працюють без застосування гербіцидів та інших хімікатів. Отже, соціометричне опитування надало можливість встановити, що незважаючи на практичну відсутність соціальної підтримки з боку органів державної влади, кооперативні організації самостійно намагаються задовольняти соціальні потреби своїх членів, а також беруть активну участь у захисті навколишнього природного середовища.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що ефективною державну підтримку можна вважати тоді, коли вона повною мірою спрямовується на задоволення економічних та соціальних потреб сільськогосподарських товаровиробників. На сучасному етапі в Україні

державна підтримка діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів здійснюється за допомогою комплексу урядових програм та заходів, спрямованих на зростання ефективності та доходності сільськогосподарського виробництва. Проте невирішеними залишаються ще ряд питань, пов'язаних з формуванням інституційно-правової бази діяльності кооперативів, їх фінансовою та науковою підтримкою, кадровим та інформаційно-консультаційним забезпеченням, що значно уповільнює розвиток кооперативного руху на селі. Отже, одним із невідкладних завдань органів державної влади повинно стати формування ефективної та життєздатної політики, спрямованої на економічний та соціальний захист сільськогосподарських товаровиробників та їх кооперативних організацій.

Література

1. *Іваницька С.Д.* Ефективність державної підтримки агропромислового виробництва // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 114–116.
2. *Могильний О.М.* Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
3. *Юрчишин В.В.* Розбудова системного управління сільським господарством // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 6.